

Олександр Бонь

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ОЛЕКСА НОВИЦЬКИЙ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ МЕРЕЖ

У статті досліджується, як українські науковці Михайло Грушевський та Олександра Новицький на початку ХХ століття створювали інтелектуальні мережі. В орбіту цих мереж були включені вчені НТШ, українці Москви і Петербурга, колекціонери. Це дозволило віднайти і оприлюднити значну кількість творів Кобзаря, провести шевченківські виставки в Москві. Важливим наслідком співпраці вчених і громадських діячів стала активізація українського культурного життя у Москві і Петербурзі.

Ключові слова: інтелектуальні мережі, М. Грушевський, О. Новицький, листування, громадські організації, шевченкознавство.

Громадське і наукове життя українців на початку ХХ століття, незважаючи на постійний тиск Російської імперії, було достатньо насиченим та різноманітним. Цьому сприяли міжособистісні зв'язки українських науковців по обидва боки російсько-австрійського кордону. Такі зв'язки дозволяли формувати спільне українське культурне поле, спільні інтелектуальні мережі у двох імперіях та сприяти розвитку українознавчих досліджень, реалізації громадських ініціатив. А це, у свою чергу, приводило до зростання само-свідомості українців, зміцнення національної ідентичності.

Серед тих, хто формував такі інтелектуальні мережі, були майбутні академіки ВУАН Михайло Грушевський і Олександра Новицький. Основними джерельними масивами для вивчення їх взаємин є листування, яке зберігається у родинному архіві Грушевських у Центральному державному історичному архіві у м. Києві, та матеріали фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Мета статті — показати роль і місце Михайла Грушевського та Олександри Новицької у формуванні та функціонуванні українських інтелектуальних мереж на початку ХХ століття.

Інтелектуальна історія в Україні зараз лише формує науково-дослідне поле та категоріальний апарат. Можна погодитись із Я. Верменич, що одним із напрямків інтелектуальної історії є «вивчення внутрішньосупільних та міжособових інтелектуальних зв'язків і механізмів вироблення колективного знання, формування історичної свідомості та історичної пам'яті»¹. Ми підтримуємо думку Роже Шартъє, який наголошував, що предметом вивчення інтелектуальної історії

¹ Верменич Я. Історія ідей та криза історизму / Я. Верменич // Ейдос. — 2005. — № 1. — С. 25.

є інтелектуальна діяльність у соціокультурному контексті².

Розглянемо формування інтелектуальних мереж як модель дослідження інтелектуальної історії. Так, наприклад, використовуючи цей підхід, розглядала біографію та інтелектуальне середовище М. Гоголя І. Колесник³. Для дослідження скористаємося такою структурою інтелектуальної мережі: ідеологія, організація, міжособистісні контакти.

Одним із інструментів формування інтелектуальних мереж є мова. Але на початку ХХ ст. серед українських інтелектуалів українська мова ще не набула форми національної ідентифікації. Будувались культурні мережі особистими контактами за допомогою особистих контактів і листування. У випадку з Михайлом Грушевським та Олексом Новицьким і знайомство їх відбулось листовно. Загалом у фонді родини Грушевських зберігся 31 лист О. Новицького до М. Грушевського. Відомий московський мистецтвознавець звернувся листом до історика із пропозицією знайомства і співпраці 29 вересня 1907 року. Він зазначив, що третій том його «Історії України-Руси» став «настільною книгою» і просив консультації з приводу українського походження «Остромирового Євангелія»⁴. Зауважимо, що перші листи до історика Олександри Новицької писав російською мовою. Перший українською написаний у лютому 1910 р. Тематика листів дає підстави стверджувати, що саме у цей час зміцнювалась і українська самосвідомість О. Новицької.

² Колесник І. Культурно-інтелектуальна історія як дзеркало «нової наукової революції» / І. Колесник // Ейдос. — 2005. — № 1. — С. 40–41.

³ Колесник І. Гоголь. Мережі культурно-інтелектуальних комунікацій / І. Колесник. — К., 2009.

⁴ Центральний державний історичний архів України м. Києва (далі — ЦДІАУК). — Ф. 1235. — Оп. 1, 663. — Арк. 1–2.

Отримавши відповідь на перший лист від Михайла Грушевського, Олекса Новицький у своїх лекціях перебудував концепцію розвитку українського мистецтва періоду Київської Русі. Так, у Москві він почав пропагувати ідею про візантійський вплив на книжкову мініатюру Південної Русі, на всі інші галузі мистецтва, окремішність розвитку української культури, у той час як на Північну Русь мали вплив інші чинники⁵. Так через інтелектуальні зв'язки транслувалась в Москві українська наукова думка.

Основною тематикою листування двох вчених стала мистецька спадщина Тараса Шевченка. Наукове зацікавлення Олекси Новицького художньою творчістю Кобзаря зародилось ще на самому початку ХХ століття. Він прагнув зібрати її якнайповніше. 3 липня 1909 р., у зв'язку із збиранням репродукцій робіт Т. Шевченка, О. Новицький просив М. Грушевського посприяти у придбанні фото малюнка Т. Шевченка «Казарма» з колекції О. Кониського⁶. Дещо пізніше, 7 жовтня 1909 року, він звернувся з листом ще до одного авторитетного українського історика та музейника, майбутнього академіка ВУАН М. Біляшівського, де просив надіслати фотознімки з робіт Великого Кобзаря, що знаходились в колекції Л. Жемчужникова і були продані А. Терещенкові. Таким чином, однією темою були зв'язані Київ, Львів і Москва. І хоча М. Грушевський переконував О. Новицького, що в зібранні А. Терещенка творів Т. Шевченка немає, учений просив М. Біляшівського дізнатись та зробити їх фото або детальний опис⁷. Микола Біляшівський допоміг колезі, надіславши згадані фотознімки⁸. Олекса Новицький залучив до збирання художніх творів Кобзаря також і Олександра Грушевського⁹. Можна висловити припущення, що з ним Олекса Новицький познайомився у 1909 р., коли брат історика працював у Московському університеті¹⁰.

Як зазначено вище, ще однією структурною частиною інтелектуальних мереж є організації, а у нашому випадку це наукові та культурницькі інституції. У цій площині О. Новицький неодноразово співпрацював з видатним істориком, виконував наукові доручення очолюваних М. Грушевським наукових товариств. На

замовлення Михайла Грушевського він складав для НТШ хронологічний покажчик мистецьких робіт Кобзаря. Роботу в даному напрямку учений розпочав ще в 1909 р. Значною мірою в цьому йому сприяв професор А. Кримський¹¹. Так у цю мережу був залучений і видатний український сходознавець, також майбутній провідний академік УАН / ВУАН.

30 грудня 1910 р. О. Новицький повідомляв М. Грушевському, що Шевченківський ювілейний комітет у Москві запросив його упорядкувати виставку і виголосити промову на святі про Т. Шевченка як художника. Аналогічну виставку доручив йому провести також Історичний музей. Олекса Новицький вважав, що головною повинна була стати виставка в Києві, де мали бути зібрані оригінали творів Великого Кобзаря. У згаданому листі учений просив надіслати фото малюнків Т. Шевченка, що належали О. Лазаревському, переданих А. Кримським НТШ, про що сходознавець сам повідомив О. Новицького. Вже тоді йому вдалося у своїх пошуках отримати результати, на які він і не сподівався¹². Так колекціонер К. Цвітковський передав примірник «Кобзаря» 1860 р. з власноручними правками Т. Шевченка, які не ввійшли до видань 1907 і 1908 рр.¹³. Надсилаючи копії цих матеріалів до М. Грушевського, О. Новицький просив надрукувати їх у виданнях НТШ. Історик виконав прохання і товариство видало окрему розвідку московського мистецтвознавця¹⁴.

Одночасно горизонтальні зв'язки у цій мережі працювали і у «зворотному» напрямку. О. Новицький нерідко був довіреною особою найавторитетнішого українського історика у придбанні в Москві та Петербурзі творів Кобзаря¹⁵. Співпраця з НТШ дозволила О. Новицькому опублікувати дослідження про мистецьку спадщину Т. Шевченка^{16, 17} та популяризувати її в Росії^{18, 19, 20}, тобто впливати на мистецтвознав-

⁵ Центральний державний історичний архів України м. Києва (далі — ЦДДАУК). — Ф. 1235. — Оп. 1, 663. — Арк. 4–5.

⁶ Там само. — Арк. 17.

⁷ Інститут рукопису. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). — Ф. 31. — № 1503. — Арк. 1–2.

⁸ Там само. — № 1504. — Арк. 1.

⁹ Там само. — № 505. — Арк. 1.

¹⁰ Матяш І. Перший голова бібліотечно-архівного відділу (до 120-ліття від дня народження О.С. Грушевського) / І. Матяш // Студії з архівної справи та документознавства. — 1997. — Т. 2. — С. 106.

¹¹ ЦДДАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 663. — Арк. 21, 25.

¹² Там само. — Арк. 36–38.

¹³ Там само. — Арк. 40.

¹⁴ Новицький О.П. Варіанти до «Кобзаря» 1860 р. / О.П. Новицький // Наукові записки НТШ. — Львів, 1911. — Т. СІІ. — С. 157–162.

¹⁵ ЦДДАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 307. — Арк. 1.

¹⁶ Новицький О.П. Шевченко як маляр / О.П. Новицький // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1911. — Т. ІV.

¹⁷ Новицький О.П. Щодо тексту «Кобзаря» / О.П. Новицький // Наукові записки НТШ. — Львів, 1913. — Т. СХV. — С. 166–176.

¹⁸ Новицький О.П. Т.Г. Шевченко як художник / О.П. Новицький // Известия общества преподавателей графических искусств. — М., 1911. — № 4.

¹⁹ Новицький О.П. Шевченко як художник / О.П. Новицький // Наш журнал. — М., 1911. — № 4. — С. 42–46.

²⁰ Новицький О.П. Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка / О.П. Новицький // Сяйво. — 1914. — № 21. — С. 57–59. — іл.

чий дискурс у провідних наукових центрах — Росії та Австро-Угорщині.

Післястворення М. Грушевським Українського наукового товариства в Києві 18 січня 1909 р. О. Новицького було обрано до складу товариства на правах дійсного члена (16 вересня 1909 р. це рішення було одностайно схвалене загальними зборами УНТ)²¹. Зауважимо, що такі мережеві структури, як наукові товариства, були важливою системою українського наукового дискурсу. І на той час вже існував поріг залучення до їх діяльності — вага і заслуги в українській науці.

Але це не виключало конфліктів в інтелектуальних мережах, які визначались об'єктивними та суб'єктивними причинами. Як-от відомий конфлікт у середовищі НТШ в червні 1913 року відбився і на відносинах двох науковців. Олекса Новицький залишився вірним взятим на себе зобов'язанням перед львівським НТШ і надрукував саме під його егідою піонерську монографію «Тарас Шевченко як маляр». Це викликало негативну реакцію історика. Але не можна перебільшувати конфліктність українського інтелектуального середовища. Підтвердженням цього є те, що М. Грушевський у січні 1914 р. запросив до числа співробітників журналу «Україна» О. Новицького, який планував підготувати об'ємне дослідження біографії М. Костомарова для згаданого видання²². Після виходу кількох праць у виданнях НТШ та монографії «Тарас Шевченко як маляр» 4 березня 1914 р. учений був обраний дійсним членом цього авторитетного наукового осередку²³. У квітні 1914 лист О. Новицького засвідчує, що невдоволення М. Грушевського значно зменшилось. Загалом, можна твердити, що близька співпраця Олекси Новицького і Михайла Грушевського дозволила в досліджуваний період на ґрунті шевченкознавства поєднати українське культурне поле Москви, Петербурга, Львова, Києва.

Ще одним полем взаємовідносин двох учених була їх громадська робота. Олекса Новицький брав активну участь у створенні Товариства слов'янської культури у Москві. Пізніше він згадував: «...З'явилась перспектива під назвою «української секції» з'єднатись там українською гуртку і почати свій науковий рух»²⁴. Мистецтвознавець був серед тих, хто створював організацію, яка мала на меті створення інтелектуальної мережі з українською ідеологією на неукраїнській етнічній території. 29 березня 1908 р. він був присутній на установчих зборах Товариства слов'янської культури в приміщенні Літературно-художнього гуртка. Головою Товариства було обрано акаде-

міка Ф. Корша, який був відомим прихильником української мови. Достатньо згадати, що в 1905 р. він був одним із авторів записки «Про відміну утисків молоросійського слова»²⁵, яку ініціював М. Грушевський.

Але Товариство об'єднало сили з різними, нерідко протилежними інтересами й ідеологіями. Польська течія в Товаристві, яка теж будувала інтелектуальні мережі поза етнічною територією, поступово переважила. Олекса Новицький намагався зберегти в межах організації український дискурс і об'єднати українські наукові сили для роботи в Москві. 25 березня 1909 року на засіданні правління Товариства слов'янської культури він був обраний членом виконавчого комітету і все робив для створення української секції²⁶. Певною мірою проливає світло на складне становище в товаристві лист його голови академіка Ф. Корша до М. Грушевського. 10 листопада 1910 р. він писав, що до правління Товариства входили, крім О. Новицького, такі знакові постаті, як К. Цвітковський, Б. Кістяківський, В. Вернадський, А. Кримський і М. Янчук. Останньому і було доручено відкрити українську секцію, але М. Янчук відмовився від цього обов'язку, і вона так і не почала своєї роботи. Тоді цю справу було доручено присяжному повіреному М. Хвостову, який хоч і не був достатньо відомим в українських колах, але виглядав як незаангажований кандидат. В. Вернадський (ще раз можна згадати про прихильність / неприхильність вченого до української справи у дореволюційний час) не бажав брати на себе справу організації секції, а О. Новицький разом з А. Кримським перестали відвідувати збори товариства. Причину цього Олекса Новицький пояснив Федору Коршу (вчений нерідко підписувався українським «Корж») на засіданні Шевченківського комітету засиллям польських сил у товаристві і тим, що організацію української секції доручили людям неавторитетним і до того не здатним. У згаданому листі Федір Корш вказує і на причину поведінки О. Новицького та А. Кримського — несправедливе, на думку академіка, ставлення галицьких українців та київської «Ради» цих двох діячів московської української громади, які також вважали, що польські сили переважили в товаристві українську течію²⁷. Варто вказати, що сильний тиск згуртованої польської громади підтверджується і в листі І. Васильєва до Ф. Корша 14 січня 1913 р. Він нарікав на відстороненість Товариства слов'янської культури від гострих громадсько-політичних питань того часу — питання про

²¹ ІР НБУВ. — Ф. Х. — № 32919. — Арк. 14, 17 зв.

²² Там само. — Ф. Х. — № 31534. — Арк. 1.

²³ Там само. — Ф. 279. — № 16. — Арк. 1.

²⁴ ІР НБУВ. — Ф. 279. — № 1. — Арк. 6.

²⁵ Дмитриев Н.К. Фёдор Евгеньевич Корш / Н.К. Дмитриев. — М., 1962. — С. 4–5.

²⁶ ІР НБУВ. — Ф. 279. — № 1000. — Арк. 1.

²⁷ ЦДІАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 556. — Арк. 7–8.

український університет, смерть М. Лисенка, становище слов'янських народів Росії²⁸. Ф. Корш відверто заявляв, що він не політик і участі в боротьбі партій не брав, хоча загальнодемократичні вимоги та ідею федералізації Росії підтримував активно²⁹. Олекса Новицький у приватній розмові з Федором Коршем запропонував кандидатуру Агатангела Кримського на голову української секції: «Ні на чию користь так багато не трудився письменницьки, як на користь українців: він був їх безкорисливим, благородним, відданим другом»³⁰.

Саме зусиллями О. Новицького в кінці 1911 року була організована наукова підсекція української секції Товариства слов'янської культури. Членами її були відомі громадські та наукові діячі — Ф. Корш, Б. Кістяківський, М. Янчук, С. Хвостов, М. Філянський, О. Саліковський, С. Петлюра. Ось як О. Новицький інформував М. Грушевського про ці події: «Українська секція Товариства слов'янської культури так саме не багато дає надії, найбільше сподіваюсь тільки від наукової підсекції цієї секції, тому що там на перший раз вибрано хоч не багато членів, але свідомих українців»³¹. Головою підсекції було обрано ініціатора її утворення О.П. Новицького, а секретарем — С. Петлюру³². Це була важлива подія для формування українських інтелектуальних мереж у масштабах всієї Російської імперії, її показником була висока українська самосвідомість.

За московськими подіями пильно стежили і у Києві. У листі до М. Біляшівського О. Новицький зауважив, що, для того, щоб діяльність підсекції мала вагу для української науки, «...найголовнішою працею підсекції мусить бути зібрання і виучування того, що є у Москві, що торкалося б до України. Таких речей тут багато і по історії, і по письменності, і по штуці»³³. Олекса Новицький розробив проект статуту Українського наукового товариства в Москві, яке планував створити на основі наукової підсекції на кшталт Львівського НТШ і київського УНТ³⁴. І хоча цей проект не був реалізований, підсекція вела наукову та популяризаторську роботу. У січні 1912 року, наприклад, прочитано С. Петлюрою реферат на тему: «Іван Франко — письменник і діяч». Тоді ж О. Новицький запропонував

підсекції взятись за описання українських матеріалів в музеях, бібліотеках, церквах Москви. Майже через рік після організації наукової підсекції, 13 листопада 1912 р. О. Новицькому вдалося знову скликати її засідання (спочатку прибув на нього лише секретар С. Петлюра). Та коли все ж вдалося зібратись її членам, результати виявились невтішними — практичних робіт проводилось мало, і було прийнято рішення про ліквідацію підсекції. О. Новицький писав в той же день про це до М. Грушевського: «Коли працювати на самоті, то й підсекції не треба — можна й без неї дослати свої праці до Києва, або Львова»³⁵. Справа в тому, що члени були настільки завантажені іншою роботою, що, не дивлячись на всі зусилля О. Новицького, підсекція залишилась, за висловом самого ученого, «мертвонародженою»³⁶.

Ще однією структурою української громади в Москві був гурток «Кобзар». Як повідомляла газета «Рада», 6 лютого 1911 року відбулись перші збори комітету гуртка, на яких головою було обрано С. Хвостова, товаришем голови І. Алчевського, секретарем О. Новицького³⁷. Восени зусиллями О. Новицького та інших керівників «Кобзаря» вперше в Москві було отримано дозвіл на постановку опери «Запорожець за Дунаєм» на сцені Большого театру³⁸. Та невдовзі «Кобзар» перетворився на музичне товариство а не громадську інституцію, як того хотіли О. Новицький та більшість українців Москви. Ось як він писав про це в листі до М. Грушевського: «Що до наших тутешніх українських справ, то діло поки що йде не так, як би бажалось. На «Кобзаря» я не маю жодної надії, навіть не тільки відіркся від секретарства, але й зовсім вийшов з ради...»³⁹.

Серед найбільш вдалих проєктів української громади можна назвати щомісячний журнал «Украинская жизнь», у зв'язку з яким Олекса Новицький співпрацював з Михайлом Грушевським. Рішення про видання журналу російською мовою було прийнято в жовтні 1911 р. на засіданні української секції Товариства слов'янської культури⁴⁰. О. Новицький повідомляв М. Грушевського, що гурток, який зібрався видавати журнал, запросив і його до співпраці. За виразом Д. Дорошенка, журнал був «офіціозом організованого українства в Росії»⁴¹. Навколо

²⁸ Баскаков Н.А. Академик Ф.Е. Корш в письмах современников / Н.А. Баскаков, Ник. А. Баскаков. — М. : Наука, 1989. — С. 115.

²⁹ Богданов А.И. Фёдор Евгеньевич Корш / А.И. Богданов // Под. Ред. З.Б. Мухамедовой. — Ашхабад: Ёлым, 1982. — С. 114–115.

³⁰ Баскаков Н.А. Академик Ф.Е. Корш в письмах современников. — С. 86.

³¹ ЦДДАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 663. — Арк. 45.

³² Рада. — 1912. — 28 січня.

³³ ІР НБУВ. — Ф. 31. — № 1508. — Арк. 1 зв.

³⁴ Там само. — Ф. 279. — № 802. — Арк. 1.

³⁵ ЦДДАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 663. — Арк. 51.

³⁶ ІР НБУВ. — Ф. 279. — № 1. — Арк. 6.

³⁷ Рада. — 1911. — 12 лютого.

³⁸ Савицький Р. Натхненний співак / Р. Савицький // Сучасність. — Мюнхен. — 1981. — № 7–8. — С. 188.

³⁹ ЦДДАУК. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 663. — Арк. 45.

⁴⁰ Рада. — 1911. — 3 листопада.

⁴¹ Путро О. «Трагічна смерть єдиного козака тисячу нових народить» (із щоденника С. Єфремова за 1926 р.) / О. Путро, Л. Портнова, Л. Стрельська // Українська старовина. — 1997. — № 5. — С. 112 ; Іванис В. Симон Петлюра — президент України. — К. : Б/в, 1993. — С. 36.

журналу об'єдналась не тільки московська українська інтелігенція, до неї приєдналися і представники багатьох націй, включаючи і росіяни⁴².

Восени 1916 р., коли розгорнуло свою діяльність Московське товариство допомоги населенню південних губерній Росії (фактично — українських), що постраждало від війни, О. Новицький як міг допомагав землякам-українцям. Він з цією ціллю вирішив організувати виставку українських художників, залучивши до участі у ній митців з усієї України, що в умовах війни було нелегкою справою. Але це була ще одна інтелектуальна культурна мережа, яку намагався створити Олекса Новицький, і вона охопила всі українські культурні центри. Михайло Грушевський, не дивлячись на об'єктивні труднощі, підтримав ученого. Частина експонатів вже була зібрана, але харків'яни не змогли надіслати матеріали. Тому О. Новицький був змушений відмовитись від проведення виставки. У листі до ще одного відомого українського вченого К. Щероцького 21 грудня він написав: «Зі свого боку я зробив усе, що міг зробити, хоч можуть лаяти мене чимало, але хто знатиме всю правду, певне побачить, що я щиро працював, але «один у полі не воїн»»⁴³.

З переїздом Михайла Грушевського до Києва у 1917 році наукові зв'язки сім'ї Грушевських

⁴² Славінський М. Симон Петлюра (1879–1926) / Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). — К., 1992. — С. 11.

⁴³ ІР НБУВ. — Ф. І. — № 12708. — Арк. 2.

з Олексою Новицьким не припинились. З великою долею вірогідності можна припустити, що саме завдяки рекомендації М. Грушевського та зверненню М. Біляшівського О. Новицькому було доручено збирати відомості про українські пам'ятки у Москві. Вимушена перерва у стосунках сталась, коли родина Новицьких у 1918 році переїхала до Криму, а М. Грушевський пізніше емігрував. У 1920–1930 рр. зв'язки двох академіків ВУАН проходили вже в зовсім іншій політичній і соціокультурній ситуації, і вони виходять за хронологічні межі нашого дослідження.

Підводячи підсумок вищевикладеному, можна сказати, що не завжди були простими стосунки Михайла Грушевського та Олекси Новицького. Але їх співпраця завжди приводила до розширення українських культурних інтелектуальних мереж, до зміцнення української національної самосвідомості на початку ХХ століття і мала всі структурні елементи — ідеологію, мову, інституційне (організаційне) оформлення.

В орбіту цих мереж були включені вчені НТШ, українці Києва, Москви і Петербурга, колекціонери. Це дозволило віднайти й оприлюднити значну кількість творів Кобзаря, провести шевченківські виставки в Росії, а О. Новицькому видати монографію «Тарас Шевченко як маляр» та багато інших праць. Важливим наслідком співпраці українських вчених і громадських діячів стала активізація української громадської діяльності у Москві.

ДЖЕРЕЛА

1. Баскаков Н.А. Академик Ф.Е. Корш в письмах современников / Н.А. Баскаков, Ник. А. Баскаков. — М. : Наука, 1989. — 286 с.
2. Богданов А.И. Фёдор Евгеньевич Корш / А.И. Богданов // под. ред. З.Б. Мухамедовой. — Ашхабад : Ёлым, 1982. — 126 с.
3. Верменич Я. Історія ідей та криза історизму / Я. Верменич // Ейдос. — 2005. — № 1. — С. 24–27.
4. Дмитриев Н.К. Фёдор Евгеньевич Корш / Н.К. Дмитриев. — М. : Изд. Московского у-та, 1962. — 36 с.
5. Іванис В. Симон Петлюра — президент України / В. Іванис. — К. : Б/в, 1993. — 267 с.
6. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. — Ф. І. — № 12708. — Арк. 2; Ф. X. — № 31534. — Арк. 1; Ф. X. — № 32919. — Арк. 14, 17 зв.; Ф. 31. — № 1503. — Арк. 1–2; Ф. 31. — № 1504. — Арк. 1; Ф. 31. — № 1505. — Арк. 1; Ф. 31. — № 1508. — Арк. 1 зв.; Ф. 279. — № 1. — Арк. 6; Ф. 279. — № 16. — Арк. 1; Ф. 279. — № 802. — Арк. 1; Ф. 279. — № 1000. — Арк. 1.
7. Колесник І. Гоголь. Мережі культурно-інтелектуальних комунікацій / І. Колесник. — К., 2009. — 596 с.
8. Колесник І. Культурно-інтелектуальна історія як дзеркало «нової наукової революції» / І. Колесник // Ейдос. — 2005. — № 1. — С. 36–45.
9. Матяш І. Перший голова бібліотечно-архівного відділу (до 120-ліття від дня народження О.С. Грушевського) / І. Матяш // Студії з архівної справи та документознавства. — 1997. — Т. 2. — С. 104–110.
10. Новицький О.П. Варіанти до «Кобзаря» 1860 р. / О.П. Новицький // Наукові записки НТШ. — Львів, 1911. — Т. СІІ. — С. 157–162.
11. Новицький О.П. Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка / О.П. Новицький // Сяйво. — 1914. — № 21. — С. 57–59; іл.
12. Новицький О.П. Шевченко як маляр / О.П. Новицький // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1911. — Т. ІV.

13. Новицький О.П. Шевченко як художник / О.П. Новицький // Наш журнал. — М., 1911. — № 4. — С. 42–46.
14. Путро О. «Трагічна смерть єдиного козака тисячу нових народить» (із щоденника С. Єфремова за 1926 р.) / О. Путро, Л. Портнова, Л. Стрельська // Українська старовина. — 1997. — № 5. — С. 111–126.
15. Рада. — 1911. — 12 лютого.
16. Рада. — 1911. — 3 листопада.
17. Рада. — 1912. — 28 січня.
18. Савицький Р. Натхненний співак / Р. Савицький // Сучасність. — Мюнхен. — 1981. — № 7–8. — С. 184–190.
19. Славінський М. Симон Петлюра (1879–1926) / М. Славінський // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). — К. : МП «Фенікс», 1992. — 258 с.
20. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 307. — Арк. 1; Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 556. — Арк. 7–8; Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 663. — Арк. 1–51.

REFERENCES

1. Baskakov N.A. Akademik F.E. Korsh v pismakh sovremennikov / N.A. Baskakov, N.A. Baskakov. — М. : Nauka, 1989. — 286 s.
2. Bogdanov A.I. Fyodor Yevgenevich Korsh / pod. red. Z.B. Mukhamedovoi / A.I. Bogdanov — Ashkhabad : Ylym, 1982. — 126 s.
3. Vermenych Ya. Istoriia idey ta kryza istoryzmu / Ya. Vermenych // Eidos. — 2005. — № 1. — s. 24–27.
4. Dmitriev N.K. Fyodor Yevgenevich Korsh / N.K. Dmitriev. — М. : Izd. Moskovskogo u-ta, 1962. — 36 s.
5. Ivanis V. Simon Petliura — prezident Ukrainy / V. Ivanis. — К. : B/v, 1993. — 267 s.
6. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho. — F. I. — № 12708. — Ark. 2; F. X. — № 31534. — Ark. 1; F. X. — № 32919. — Ark. 14, 17 zv.; F. 31. — № 1503. — Ark. 1–2; F. 31. — № 1504. — Ark. 1; F. 31. — № 1505. — Ark. 1; F. 31. — № 1508. — Ark. 1 zv.; F. 279. — № 1. — Ark. 6; F. 279. — № 16. — Ark. 1; F. 279. — № 802. — Ark. 1; F. 279. — № 1000. — Ark. 1.
7. Kolesnyk I. Hohol. Merezhi kulturno-intelektualnykh komunikatsii / I. Kolesnyk. — К., 2009. — 596 s.
8. Kolesnyk I. Kulturno-intelektualna istoriia yak dzerkalo «novoi naukovoї revoliutsii» / I. Kolesnyk // Eidos. — 2005. — № 1. — s. 36–45.
9. Matiash I. Pershyi holova bibliotekno-arkhivnoho viddilu (do 120-littia vid dnia narodzhennia O.S. Hrushevskoho) / I. Matiash // Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva. — 1997. — T. 2. — S. 104–110.
10. Novytskyi O.P. Varianty do «Kobzaria» 1860 r. / O. P. Novytskyi // Naukovi zapysky NTSh. — Lviv, 1911. — T. SII. — S. 157–162.
11. Novytskyi O. P. Kraievdy v poezii ta maliunkakh Shevchenka / O.P. Novytskyi // Siaivo. — 1914. — № 21. — S. 57–59; il.
12. Novytskyi O.P. Shevchenko yak maliar / O.P. Novytskyi // Literaturno-naukovyi visnyk. — Lviv, 1911. — T. IV.
13. Novytskyi O.P. Shevchenko yak khudozhnyk // O.P. Novytskyi / Nash zhurnal. — М., 1911. — № 4. — S. 42–46.
14. Putro O. «Trahichna smert yedynoho kozaka tysyachu novykh narodyt» (iz shchodennyka S. Yefremova za 1926 r.) / O. Putro, L. Portnova, L. Strel'ska // Ukrain'ska starovyna. — 1997. — № 5. — S. 111–126.
15. Rada. — 1911. — 12 liutoho.
16. Rada. — 1911. — 3 lystopada.
17. Rada. — 1912. — 28 sichnia.
18. Savytskyi R. Natkhennyy spivak / R. Savytskyi // Suchasnist. — Miunkhen. — 1981. — № 7–8. — S. 184–190.
19. Slavinskyi M. Symon Petliura (1879–1926) / M. Slavinskyi / Zbirnyk pamiati Symona Petliury (1879–1926). — К. : МП «Feniks», 1992. — 258 s.
20. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi. — F. 1235. — Op. 1. — Spr. 307. — Ark. 1 ; F. 1235. — Op. 1. — Spr. 556. — Ark. 7–8 ; F. 1235. — Op. 1. — Spr. 663. — Ark. 17.

Александр Бонь

МИХАИЛ ГРУШЕВСКИЙ И АЛЕКСЕЙ НОВИЦКИЙ В ФОРМИРОВАНИИ УКРАИНСКИХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

В статье исследуется, как украинские учёные Михаил Грушевский и Алексей Новицкий в начале XX столетия создавали интеллектуальные сети. В орбиту этих сетей были включены учёные

НТШ, украинцы Москвы и Петербурга, коллекционеры. Это позволило разыскать и обнародовать значительное количество произведений Кобзаря, провести шевченковские выставки в Москве. Важным следствием сотрудничества ученых и общественных деятелей стала активизация украинской культурной жизни в Москве и Петербурге.

Ключевые слова: интеллектуальные сети, М. Грушевский, А. Новицкий, переписка, общественные организации, шевченковедение.

Oleksandr Bon

MYKHAILO HRUSHEVSKYI AND OLEKSA NOVYTSKYI'S PARTICIPATION IN FORMATION OF UKRAINIAN INTELLIGENT NETWORKS

The Ukrainians public and scientific life in the early 20th century, despite the constant pressure of the Russian Empire, was various enough. This is due to the interpersonal relations between Ukrainian scientists on both sides of the Russian-Austrian border. Among those who formed such intelligent networks and cultural field were future academicians of NAS of Ukraine, Hrushevskiy and Oleksa Novytskyi. The source for the studying of their relationship is the correspondence, which is kept in the family archives of the Hrushevskiyis in the Central State Historical Archive in Kyiv.

Intelligent Networks are investigated using the following structure: ideology, organization, interpersonal contacts. Oleksa Novytskyi and Mykhailo Hrushevskiy's correspondence made it possible to activate the search and subsequent exhibition of Taras Shevchenko art works. In the orbit of this network the researchers of Shevchenko Scientific Society, the Ukrainians in Moscow and St. Petersburg, collectors were included. This made it possible to Oleksa Novytskyi to conduct Shevchenko exhibition in Moscow, to publish the first monograph on the poet's artistic legacy "Taras Shevchenko as a painter." Mykola Biliashivskiy, Mykhailo Hrushevskiy, Ahatanhel Krymskiy and other famous scientists helped Oleksa Novytskyi to collect the materials about Shevchenko. The collector K. Tsvitkovskiy in 1860 handed a copy of "Kobzar" with handwritten Shevchenko corrections that were not included in the editions of 1907 and 1908s.

Oleksa Novytskyi has repeatedly collaborated with Mykhailo Hrushevskiy within scientific societies. Oleksa Novytskyi published their researches in journals of Shevchenko Scientific Society, with the assistance of Mykhailo Hrushevskiy. The two scientists also worked within the Ukrainian Scientific Society that was established by Hrushevskiy in Kyiv. Oleksa Novytskyi was elected as a member of both academic institutions for his contribution to Ukrainian science. The article noted that Mykhailo Hrushevskiy invited Oleksa Novytskyi to cooperate in the journal "Ukraine".

An important consequence of the work of the Ukrainian scientist's network and public officials was the intensification of Ukrainian community in Moscow and St. Petersburg. Oleksa Novytskyi participated in the creation of the Society of Slavic Culture in Moscow. However, the Ukrainian section of the Company was not active. Although there were such significant figures as K. Tsvitkovskiy, B. Kistiakivskiy, V. Vernadskiy, A. Krumskiy and M. Yanchuk. F. Korch, and Oleksa Novytskyi corresponded actively with Hrushevskiy about it. Oleksa Novytskyi's subsection, organized with his efforts, included scientific academician F. Korsch, B. Kistiakivskiy, M. Yanchuk, S. Khvostov, M. Filianskiy, O. Salikovskiy, S. Petliura. Organized efforts informed M. Hrushevskiy and M. Bilyashivskiy about these events. Oleksa Novytskyi was chosen as the head of subsection and S. Petliura was chosen as its secretary. However, due to the workload of scientific and social work of members of the subsection, it could not expand their activity.

Another structure of the Ukrainian community in Moscow, created by using active intelligence ties of Oleksa Novytskyi's and other figures, was the circle "Kobzar". Society managed to get permission in Moscow to stage the opera "Zaporozhets beyond the Danube" on the stage of the Bolshoi Theater for the first time. A good project that joined the forces of the Ukrainians in Moscow, Kyiv, Lviv, St. Petersburg was a monthly journal "Ukrainian Life". Here Oleksa Novytskyi worked with Mykhailo Hrushevskiy. The decision of the publishing of the journal in Russian was adopted in October 1911 at the meeting of the Ukrainian section of the Society of Slavic culture.

Therefore, Mykhailo Hrushevskiy and Oleksa Novytskyi cooperation in the early 20th century led to the expanding of Ukrainian intelligent networks and strengthening of the Ukrainian national identity. In the orbit of these networks Ukrainian scientists in Lviv, Kyiv, Moscow and St. Petersburg and collectors were included. It allowed finding and publishing a significant number of works of Kobzar, to hold Shevchenko exhibitions in Russia and to publish a significant number of Ukrainian studies. An important result of cooperation of Ukrainian scientists became the intensification of Ukrainian public activities in Moscow.

Key words: intelligent network, M. Hrushevskiy, O. Novytskyi, correspondence, public organizations, Shevchenko studies.

Дата надходження статті до редколегії: 30.05.2016 р.